

RUPNIKOVA LINIJA V OBČINI VRHNIKA

UVOD

Bunkerji in njih razvaline, ki jih lahko še danes vidimo po Zaplani, Raskovcu, Ljubljanskem vrhu in drugod, so del t. i. **zahodne fronte**, sistema železobetonskih utrd, ki bi branil jugoslovansko-italijansko mejo pred morebitnim nenadnim napadom Italije in italijanske sile zadrževal do mobilizacije jugoslovanskih čet. Ob meji z Nemčijo in Madžarsko so gradili **severno fronto**, utrjevali pa so še meje z Romunijo, Bolgarijo, Albanijo in deloma z Grčijo. Prav tako pa so utrjevali tudi utrdbe ob obali. Poveljnik utrjevalnih del je bil divizijski general slovenskega rodu, Leon Rupnik, zato se je bunkerjev ponekod na Slovenskem že v času gradnje prijelo ime "Rupnikova linija". V drugih delih Jugoslavije tega izraza za te utrdbe niso uporabljali.

Obramba Kraljevine Jugoslavije leta 1941, in s tem povezana Rupnikova linija, je pozornost širše javnosti pridobila šele v zadnjem desetletju, s prvimi poizkusi predstavitve v devetdesetih letih. V zgodovinskih knjigah je sistem le bežno omenjen, ker v vojni ni odigral bistvene vloge. Ker pa so kilometri vojaških poti in stotine bunkerjev povsem spremenili obmejna področja, je prav, da se

tudi pri nas vprašamo, kje ti bunkerji so in čemu so bili namenjeni.

Namen članka je jedrnat prikaz kompleksnosti Rupnikove linije in njenega pomena za Vrhniko. V občini je bunkerjev sicer bolj malo, zato pa je toliko bolj pomembna vloga mesta – kot sedeža gradbene dejavnosti na širšem koridorju vrhniških vrat.

PREGLED LITERATURE

Redke ohranjene izvirne dokumente hrani Vojni arhiv v Beogradu in so težko dostopni. *Aprilski rat 1941*, zbornik dokumentov, ki ga je izdal Vojnoistorijski institut iz Beograda, vsebuje nekaj dokumentov in zapiskov s sej. Glavno delo in podlaga za vsa nadaljnja raziskovanja je, zanimivo, *Denkschrift: über die jugoslawische Landesbefestigung*, zbornik o jugoslovanskih utrdah, ki ga je leta 1942 objavilo nemško vrhovno poveljstvo na podlagi dokumentov, ki so jih našli v Beogradu. Delo ni brez napak, kar pa priznavajo tudi njegovi avtorji, češ da zaradi politične situacije niso mogli preveriti vseh informacij (Denkschrift 1942). Je glavni vir fotografij in načrtov.

V slovenskem jeziku sta poleg več člankov v lokalnem časopisju in strokovnih publikacijah izšli dve knjigi. Leta 2004 je izšla knjiga Aleksandra Jankoviča Potočnika, Rupnikova linija in Alpski zid: *Utrjevanje rapalske meje med letoma 1932 in 1941*. Dopolnjena izdaja, preimenovana v *Rupnikova linija – odkrivanje utrdb ob rapalski meji*, je izšla leta 2009. Knjiga, pisana za širok krog bralcev, je zelo primerna za tiste, ki Rupnikove linije še ne poznajo, ali pa jih zanima širši vpliv gradnje na obmejne kraje in njihove prebivalce.

Knjiga čeških utrdboslovcev, Miloša Habrnala, Ladislava Čermaka in Oldricha Gregarja, (ki sta se jim pridružila še slovenska častnika Zvezdan Marković in Aleš Zelenko), *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbе iz obdobja 1926–1941* je izšla leta 2005. Knjiga, ki temelji na kombinaciji arhivskih dokumentov iz Beograda in terenskih raziskavah, je do danes najobsežnejše delo o Rupnikovi liniji. Vsem tem delom je skupno, da se ukvarjajo z Rupnikovo linijo kot celoto.

Našteta literatura je zadosten temelj za terenska raziskovanja na lokalni ravni. Rezultati dela lokalnih raziskovalcev – čeprav za razumevanje tematike zelo pomembni – so redko objavljeni in težko dostopni. Tu mi je bil v veliko pomoč Aleš Žlebnik, raziskovalec iz Radovljice. Z menoj je delil nekaj do sedaj spregledanih virov in lastna opažanja na osnovi terenskih raziskav na Gorenjskem.

PRVA SVETOVNA VOJNA

Italija, ki je bila pred prvo svetovno vojno zaveznica Nemčije in Avstro-Ogrske, je ob izbruhu vojne razglasila nevtralnost. Da ob koncu vojne ne bi bila prikrajšana pri novi razdelitvi ozemelj, se je pogajala z obema stranema. Sile antante so pri pogajanjih imele to prednost, da so Italiji lahko obljui-

bljale ozemlje nasprotnic. Londonski sporazum, s katerim se je Italija pridružila silam antante, je bil podpisan 26. aprila 1915. V 4. členu sporazuma so bila našteta ozemlja, ki bi Italiji pripadla v primeru zmage antantnih sil: Trentino, Južna Tirolska, Trst, Goriška, Istra in nekateri dalmatinski otoki. Med opombami, kjer je bil potek meje natančneje opredeljen, je bila meja na Slovenskem določena po črti:

Prelaz Predel-Mangart-Triglav-Podbrdo-Idrija-Snežnik-obala. Poleg ozemlja si je Italija zagotovila še nadzor nad Albanijo, vpliv na južni obali Turčije in delež pri morebitni razdelitvi nemških kolonij v Afriki. Dodatne klavzule so zahtevale demilitarizacijo dela dalmatinske obale, kar bi še dodatno povečalo varnost novih pridobitev Italije. Zadnji, 16. člen sporazuma je podpisnice obvezoval, da sporazum ostane tajni. Dokumente je kasneje objavila sovjetska oblast, ki se po revoluciji ni čutila dolžne spoštovati sporazumov, ki so jih pred tem podpisali ruski diplomati. Kljub domnevni tajnosti pa naj bi bile obljube teritorija pri prebivalcih na Krasu "javna tajna" že v začetku leta 1915 (Agreement 1920; Zlobec 1981; Simić 1996; Burgwyn 2009).

Nemudoma po podpisu avstro-ogrske kapitulacije, 3. novembra 1918, je italijanska vojska skladno s tajnim delom Londonskega sporazuma pričela zasedati obljubljeni ozemlja. 10. novembra je prekoračila razmejitveno črto in že zasedla Logatec, ki ji po določenih sporazuma ni pripadal. Po krajšem postanku so italijanske enote napredovale proti vzhodu in 14. novembra vkorakale na Vrhniko. Tu jih je v imenu Srbije, po navodilu Narodnega sveta v Ljubljani, zaustavila enota nekdanjih srbskih vojnih ujetnikov pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića. Švabić je italijanskemu poveljniku poslal protestno noto, v kateri je sporočil, da je vojska Kraljevine Srbije že zasedla Ljubljano in da ima nalogo

preprečiti nadaljevanje italijanskega prodora. V primeru, da italijanski poveljnik ne bi spoštoval obvestila, je podpolkovnik Švabić zagrozil z oboroženim odporom, čeprav se v tistem obdobju slovenske in srbske enote ne bi mogle resnično zoperstaviti italijanskim silam ob meji (Habrnal in drugi 2005; Pivk 2008).

Italijani, sklicujoč se na "zavajajoče zemljevide", so svoj prodor ustavili na zaplaninskih hribih in zasedli Spodnjo Zaplano (Komar 2011; Lampe 2015; Novak 2015). Meja, ki naj bi bila utrjena z ovirami iz bodeče žice, je prebivalce Spodnje Zaplane ločila od njihove cerkve na Gornji Zaplani, ki je ostala v Kraljevini SHS. Ker so se domačini vsiljene meje težko navadili, so jo nekateri prečkali ilegalno, pri čemer so tvegali prestopanje zaporne kazni. Ob novi meji se je razširil kontrabant. Na Zaplani so v spominih domačinov primeri tihotapstva konj, na Verdu pa so januarja 1920 srbski vojaki nekega tihotapca celo ustrelili (Kos 2004; Novak 2015; Lampe 2015).

Meja med državama je bila uradno določena novembra 1920, s podpisom Rapalske pogodbe. Kljub temu Italijani Logatca in z njim Zaplane niso zapustili vse do 27. februarja 1921 (Habrnal in drugi 2005; Komar 2011).

DESETLETJE NAČRTOVANJA

Francija, takrat svetovna velesila in velika zmagovalka prve svetovne vojne, je z namenom blokiranja italijanskih osvajalskih ambicij na vzhodni obali Jadranskega morja, Jugoslaviji že leta 1926 predlagala zaščito jugoslovansko-italijanske (rapalske) meje, in sicer s sistemom stalne fortifikacije, tj. z železobetonskimi bunkerji in utrdбами.

Že istega leta sta bili v Jugoslaviji ustanovljeni *komisija za oceno operativnega in*

taktičnega pomena zahodne fronte in komisija za tehnično-fortifikacijsko načrtovanje utrjevanja zahodne fronte. V bližini Vrhnike so bila leta 1927 izvedena manjša pripravljalna dela (Habrnal in drugi 2005). Za kakšna dela je šlo, ni podatkov. Domačka iz Zaplane, Marija Urh (rojena leta 1917) je omenila, da so zemljišča za utrdbe označevali že v njenih otroških letih, torej pred splošnim začetkom del leta 1936 (Urh 2012). V istem obdobju je Mussolini dejal, da mora biti napad na Jugoslavijo "nepričakovan in agresiven" (Burgwyn 2009), kar priča o slabih odnosih med državama in pravilnosti odločitve za utrjevanje meje.

Kljub začetnemu zagonu se je v letih, ko je bila Jugoslavija res ogrožena, na področju utrjevanja zgodilo bolj malo. Šele po atentatu na jugoslovanskega kralja Aleksandra med obiskom v Franciji leta 1934 je francosko vodstvo Jugoslavijo ponovno opomnilo na predlog za utrjevanje. Prvi pravi načrt za utrjevanje t. i. zahodne fronte je bil podan v naslednjem letu. Takrat je Francija že nekaj let gradila svojo "Maginotovo linijo", Italija je gradila "Vallo Alpino", na Češkoslovaškem pa so ravno pričeli z gradnjo "Beneševе linije". Meje je na podoben način utrjevala večina evropskih držav, na primer: Nemčija, Belgija, Nizozemska, Poljska, Grčija, Rusija in kasneje celo Velika Britanija (Habrnal in drugi 2005).

Zaradi pomanjkanja znanja, izkušenj, industrijskih in finančnih zmožnosti je projekt napredoval zelo počasi. Jugoslovanski inženirji so se povezali s strokovnjaki v Franciji in na Češkoslovaškem, kamor so tudi pošiljali svoje komisije. Zelo tesno je bilo predvsem sodelovanje Jugoslavije s Češkoslovaško, saj sta državi že leta 1920 podpisali zavezniško pogodbo o medsebojni pomoči. Državam se je leta 1921 pridružila Romunija, s čimer je nastala "Mala

antanta", politična skupina, ki se je zavežala k medsebojnemu sodelovanju v primeru vojaškega napada na katerokoli od članic (Markovič 2008). Malo antanto je podpirala Francija, s čimer je zavirala morebitne revanšistične težnje Avstrije in Madžarske ter omejevala osvajalsko politiko Italije. Češkoslovaška je z Jugoslavijo delila bogate izkušnje s področja stalnega utrjevanja in ji dobavljala moderno orožje. Sodelovanje je leta 1938, po nemški okupaciji Češkoslovaške, počasi zamrlo (Habrnal in drugi 2005).

Zahodna fronta, ki je tekla od Karavank na severu do Reke na Hrvaškem na jugu, je bila leta 1937 razdeljena na štiri gradbene (pozneje "utrdbene") odseke, s poveljstvom v Ljubljani. Odseki so si od severa proti jugu sledili:

Odsek številka 4 s sedežem v Železnikih.

Odsek številka 3 s sedežem v Škofji Loki.

Odsek številka 1 s sedežem na Vrhniki.

Odsek številka 2 s sedežem v Sušaku na Hrvaškem.

Območje med odsekoma 1 in 2 je bilo sprva ocenjeno kot neprimerno za napad večjih vojaških formacij in ga niso nameravali utrditi. Ker pa bi prodor po tem prostoru italijanski vojski omogočil obhod utrjene črte, je bil koridor že leta 1938 zaprt z odsekom št. 5, s sedežem v Cerknici.

Do nemške priključitve Avstrije marca 1938 je bilo utrjevanje italijanske meje skladno z jugoslovanskim vojnim načrtom in z vojaškega vidika zelo smotno. Relativno kratka, približno 250 kilometrov dolga meja je bila na bokih zaščiten z neprehodnimi Alpami na severu in Jadranskim morjem na jugu. Hriboviti in ponekod zakraseli svet je ugoden za obrambo, redke dostopne smeri pa so še dodatno omejevale možnosti uporabe italijanske premoči v mehanizaciji in številu moštva. V italijanski vojski so še do leta 1938 (še pred pričetkom večjih utrjevalnih del v Jugoslaviji) ocenjevali, da bi se

124. Načrt utrjene linije ob meji z Italijo iz leta 1941 je samo približen. Polne črte prikazujejo zgrajene položaje, prazne pa načrtovane. Avstrijo je na zemljevidu že zamenjala Nemčija. Pristaniško mesto Reka je pripadalo Italiji (Denkschrift 1942).

lahko Jugoslavija, po vzoru Avstro-Ogrske obrambe na soški fronti, sama branila pred italijanskim frontalnim napadom in da bi za uspešen napad morali napasti še iz Albanije in celo preko avstrijskega ozemlja. Jugoslavija je v primeru vojne načrtovala defenzivno držo na italijanski meji, hkrati pa bi ofenzivno delovala na vseh drugih frontah, predvsem proti Madžarski in Albaniji (Markovič 2008; Žabkar 2010).

Marca 1938 je Nemčija priključila avstrijsko ozemlje. S tem je namesto šibke avstrijske armade na jugoslovanski severni meji stala sodobna nemška vojska. Za jugoslovansko vojaško vodstvo pa se je začelo obdobje, ko se ni bilo več sposobno realistično odzvati na varnostne grožnje ob mejah. Pozornost je bila z zahodne meje preusmerjena na severno, kjer je bil ustanovljen utrdbeni odsek št. 6. Ko so se silam osi – Nemčiji, Italiji in Japonski – pričele približevati še druge sosednje države, je Jugoslavija pričela z utrjevanjem madžarske, bolgarske, albanske in romunske meje, dokler ni bilo ustanovljenih 12 gradbenih odsekov. Nezavarovan je bil le manjši del meje z Grčijo, ki je bila edina prepoznana kot naravna zaveznica. Ob analizi invazije na Poljsko in Francijo, kjer so do izraza prišli globoki prodori oklepnih enot (t. i. bliskovita vojna), je Jugoslavija pričela graditi še dodatne utrjene črte v notranjosti države (Habrnal in drugi 2005; Žabkar 2010).

UTRDBENI SEKTOR 1

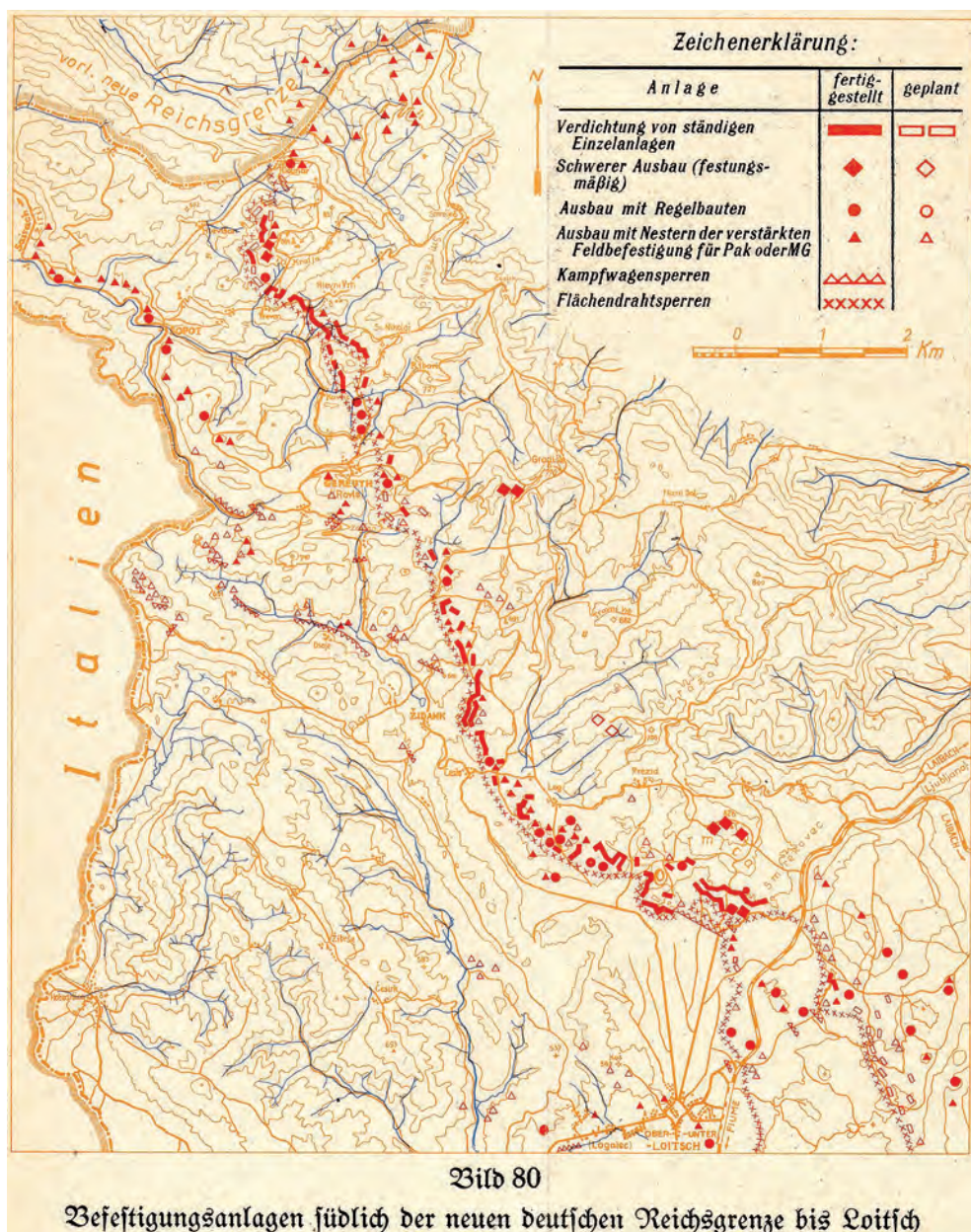
Na Vrhniki je bilo nastanjeno poveljstvo gradbenega sektorja 1, ki je pokrival območje približno od Lavrovca na severu do Rakeka na jugu, z nalogo blokirati in braniti širše območje vrhniških vrat, ceste in železnice Ljubljana–Trst (Habrnal in drugi 2005).

Po spominih domačinov je bilo poveljstvo utrdbenega sektorja v Jelovškovi hiši, nasproti Idrijskega skladišča. Tam je general Rupnik nekaj časa tudi stanoval (Petrič 2009; Lampe 2015). V vojaške namene so bile uporabljene tudi druge večje zgradbe na Vrhniki. Skladišča so bila v že omenjenem idrijskem skladišču, v nekdanji Polakovi tovarni usnja (bivši IUUV, današnji Siliko) in v podolgovati zgradbi Mavrice ob nekdanji tovarni postaji železnice Vrhnika–Ljubljana, kjer naj bi bilo tudi poveljstvo lo-

gistične enote z raznovrstnimi delavnicami (Lampe 2015; Suhadolnik 2015). Za potrebe Štaba za utrjevanje iz Ljubljane so leta 1939 zgradili ločeni industrijski tir, dolg 124 metrov. Tir je bil odprt šele 15. januarja 1940, zato je h gradnji prispeval le dobro leto (Ruštja 2003).

Vojašnico na Stari Vrhniki (nekdanje domovanje oklepne brigade JLA) je vojska Kraljevine Jugoslavije pričela graditi po odkupu zemljišč leta 1939 (Suhadolnik 2015). Vojašnica ob začetku vojne še ni bila dokončana, v njej pa naj bi bila – po nemških virih – v miru nastanjena jurišna (četniška¹) četa, ki bi v vojnem stanju narasla na velikost bataljona (Denkschrift 1942). Nam najbližja jurišna bataljona sta bila sicer nastanjena v Zagrebu in Karlovcu (Habrnal in drugi 2005; Babac 2006). Četniški bataljoni redne vojske so bili "specialci", ki bi z drznimi akcijami vpadali na nasprotnikovo ozemlje in za bojno črto izvajali sabotaže in zasede. S četniškim gibanjem, ki se je razvilo po okupaciji Jugoslavije, razen imena, nimajo nič skupnega.

Kako zelo obsežna gradnja je bila načrtovana, nazorno prikaže terminski načrt iz leta 1938. Načrt je predvideval utrjevanje italijanske meje v treh fazah: 1938–1941; 1942–1944; 1945–1947. Za prvo fazo bi potrebovali 800 milijonov dinarjev, kjer bi kar 270 milijonov porabili za odsek Sveti Trije Kralji–Strmica (Sektor 1, severno od ceste Trst–Ljubljana), medtem ko bi v istem obdobju za odsek Raskovec–Vinji Vrh (Sektor 1, južno od glavne ceste) skupno porabili le 50 milijonov dinarjev. Po tem načrtu bi se utrjevanje odseka Sveti Trije Kralji–Strmica, ki je bil finančno tudi najdražji, zaključila že leta 1940, medtem ko bi se južna polovica 1. sektorja utrjevala še v obdobju 1942–1944. Za utrjevanje prostorov med Raskovcem in Vinjim Vrhom bi porabili dodatnih 25 mili-

125. Načrt prikazuje le del utrjene linije na odseku Sveti Trije Kralji-Strmica. Na zemljevidu je že označena "nova meja", ki je bila določena ob napadu na Jugoslavijo aprila 1941. Liki prikazujejo različne bunkerje; križci oviro iz bodeče žice, ki je bila napeljana po celotni dolžini meje; manjši trikotniki pa protitankovske ovire (Denkschrift 1942)."

jonov od skupno 140 milijonov dinarjev, ki bi jih potrebovali za dokončanje druge faze gradnje. Finančna sredstva za tretjo fazo

niso znana, na širšem področju Vrhnike pa bi se gradilo zaledne položaje na črti Pasja ravan-Ljublanica (Habrnal in drugi 2005).

Poudariti velja, da gre le za finančni *načrt*, ki pa se je porušil takoj, ko je marca 1938 Nemčija zasedla Avstrijo in se je Madžarska pričela ponovno oboroževati. Od tega trenutka dalje se je težišče utrjevanja predstavilo na severne in vzhodne meje, delo na italijanski meji pa se je postopoma zmanjševalo in preoblikovalo. Oktobra leta 1938 je novi finančni načrt predvideval 4 milijarde dinarjev za utrjevanje severne fronte in "le" milijardo dinarjev za utrjevanje zahodne meje.

Za kako zelo drag projekt je šlo, najbolje prikaže podatek, da je bilo v utrjevanje meja v obdobju med 1918-1936 investiranih samo 100 milijonov dinarjev. (Habrnal in drugi 2005).

PRIPRAVE NA GRADNJO STEČEJO

Na Zaplani so, po spominu Francija Lampe, domačina iz Strmice, že leta 1934 patrolirali žandarji in oficirji na konjih. Žandarji so se namestili v cestarjevi hiši na Cesarskem vrhu in od tam hodili na patrolje okoli vasi. Leta 1935 so pričeli z merjenjem in kartiranjem zemljišč, jeseni tudi za načrtovano barakarsko naselje v Zakovškovem gozdu na vzhodnem pobočju Strmice (Lampe 2015).

S postavljanjem barak so pričeli v naslednjem letu. V Zakovškovem gozdu je bilo največje taborišče te vrste na Zaplani, sestavljalo naj bi ga 26 barak. Barake so zagotavljale bivalne pogoje kar 1.100 vojakom, ki so bunkerje kasneje tudi gradili. Naselju, imenovanem "Logor 507. grupe", je poveljeval kapetan (stotnik) Todorović. V lesenih barakah, dolgih do 25 metrov, so bila skladišča živeža in gradbenega materiala, konjušnica, bivalni prostori, kuhinja in stranišče. Poleg lesenih barak so postavili še manjšo betonsko hladilnico in vodnjak. Barake je jugoslovanska vojska ob umiku požgala, betonski zgradbi pa sta se ohranili do danes (Lampe 2015).

126. Betoniran zbiralnik za vodo pod Strmico (Matevž Grošelj 2014).

Na Zaplani sta bili še dve barakarski naselji, in sicer na Marinčevem Griču in na Jamniku. O njiju vemo le, da sta bili manjši, barake pa ob umiku prav tako požgane. Bližje samih gradbišč so bila postavljena še manjša skladišča. Ponekod se še danes vidijo poti, ki se na videz slepo končajo na dnu vrtač (Lampe 2015).

Pesek za beton so pridobivali iz številnih lokalnih peskokopov. Da so zagotovili kakovosten beton, so vzorce kamnine pred uporabo skrbno analizirani. Večji peskokop je bil odprt na Ograjah, kjer je obseg kopa viden še danes. Kamnina na Marinčevem Griču naj ne bi ustrezala minimalnim standardom, zato peska tam niso kopali (Lampe 2015).

Leta 1936 so pričeli tudi z izgradnjo cestne infrastrukture. Med drugim so zgradili cesto od Cesarskega vrha do vrha Strmice, ki so jo v letu 1939 potegnili vse do priključka na cesto čez Strmico. Zgradili so še cesto z Jerinovega Griča do današnjega Zbirnega centra Ostri vrh, cesto na Marinčev Grič in neštete manjše poti in steze v gozdu. Obstoječe ceste so razširili, da so po njih lahko vozili vojaški kamioni (Urh 2012; Lampe 2015).

Poleg cest so gradili tudi zbiralnike za vodo. Na Zaplani so ga za potrebe gradnje obsežnega podzemnega kompleksa zgradili na samem vrhu Strmice. Več zbiralnikov je še v okolici Pokojišča na južni strani ceste in železnice. Ker je bilo zajemanje vode v lokalnih grapah zamudno, so že leta 1937 potegnili daljinski vodovod iz kopališča pri Starem malnu. Vodo sta po ceveh, ki niso bile vkopane, poganjali dve črpali – na Strmici in v Starem malnu. Napeljavo vodovoda so ponudili celo zakoncema Urh iz Jezerca, ki pa sta uslugo zavrnila (Urh 2012; Lampe 2015).

V arhivu Turističnega društva Blagajana Vrhnika (nekoč Olepševalno društvo Vrhnika) smo našli tajniško poročilo za leto 1939–1940, kjer piše, da je društvu vojaška oblast zagrozila, da bo prepovedala uporabo kopališča, ker da onesnažuje vodo, ki jo vojaki pijejo. Društvo se je grožnjam uprlo. Na ogled je prišla posebna komisija iz Ljubljane, ki je ugotovila, da leži krivda za oporečnost vode pri graditeljih vodovoda in da se lahko napake z nizkimi stroški odpravijo (Olepševalno društvo Vrhnika 1940).

Na prostoru Olep.društ.na Planini nad Vrhniko se je izgradila nova koča v velikosti 4 x 3 metre in pokrila s pločevino, delo je stalo sirka 1500 dinarjev, koča je solidno izgrajena in popolnoma odgovarja namenu.

V mesecu juniju je društvo priredilo pri kopališču malo veselico (pikning) katera je prav dobro izpadla tako v moralnem kakor v gmotnem oziru.

Ob koncu leta smo dobili obvestilo od vojaške oblasti glede kopališča pri Staremu mlinu da ga bodo zabranili vporablati z vzrokom ker odtekajoča voda vojaki rabijo za pitje, v to svrho je prišla komisija iz Ljubljane in se je na licu mesta ugotovilo da kopališče nič nekvari vojaškega vodovoda in da se tozaševna hiba lahko z malimi stroški popravi ker krivda je pri izgraditelnih vodovoda.

Poslale so se tudi prošnje na bansko upravo in občino Vrhnika glede podpore za povečanje kopališča in drugih tozaševnih naprav za povzdigo tujskega prometa.

Društvo poseduje sledeče premoženje v nepremičninah:

- 1) Zemljišče pri Sv. Trojici v izmeri 15.000 v vrednosti Din. 60.000
- 2) Lastno kopališče pri Staremu mlinu, zemljišče v izmeri 300 metrov in kočo..... " 10.000
- 3) Zemljišče na Planini nad Vrhniko v izmeri 2500 metrov razgledni stolp in kočo v vrednosti..... " 14.000
- 4) Gozdna parcela na "Špici" v izmeri 9.000 .etrov v vrednosti..... " 2.500

86.500

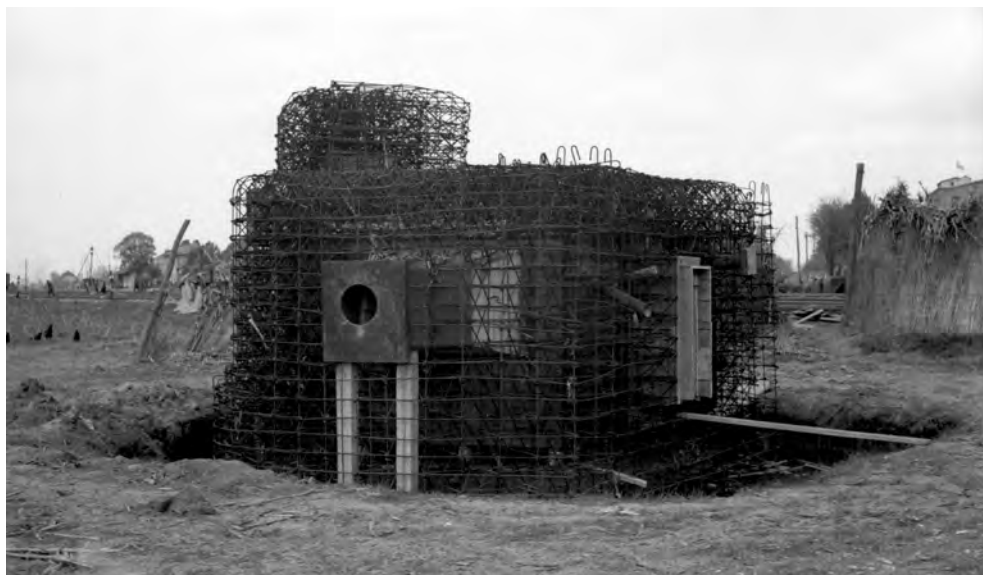
127. Zadnja stran tajniškega poročila Olepševalnega društva Vrhnika za leto 1939/40 (arhiv TD Blagajana Vrhnika).

GRADNJA "OBJEKTOV"

Gradnja betonskih *objektov* in *gnezd*, kot so imenovali večje in manjše bunkerje, se je v manjšem obsegu pričela leta 1937, v letu 1938 pa je bila že dobro utečena. Sprva jih je gradila izključno vojska, ki je za potrebe gradnje na "vojaške vaje" vpoklicala rezerviste, dodeljene novoustanovljenim delavskim bataljonom (Aprilski rat 1987). Od leta 1940 so v pričakovanju spopada pri gradnji sodelovala tudi civilna podjetja, njihove naloge pa so bile omejene predvsem na gradnjo velikih podzemnih utrd in postavljanje žičnih ovir. Na Zaplani je gradilo podjetje Dukič. Na višku gradnje, leta 1940, jo je gradilo 60.000 vojakov in civilistov, na Zaplani noč in dan v treh izmenah (Urh 2012; Habrnal in drugi 2005; Lampe 2015). Civilni delavci, pri nas predvsem Slovenci, so na delo hodili od doma ali pa so bili nastanjeni po okoliških domačijah. Nekaj jih je stanovalo pri Mariji Urh iz Jezerca, ni pa vedela povedati, kdo jih je hranil. Kot se spominja Franci Lampe, je bilo delo zelo

dobro plačano. Urna postavka nekaterih delavcev je bila tri dinarje in trideset par, seveda pa je bila plača odvisna tudi od vrste dela. Služili pa niso le zaposleni, prihod množice delavcev iz vse Jugoslavije (utrdbo na Svetih Treh Kraljih so gradili delavci iz Like (Suhadolnik 2015)) je krajem ob meji omogočil pravi razcvet. Marija Urh je dodatni denar služila s prodajo vina, Franci Lampe pa je še kot otrok delavcem prodajal jabolka (Urh 2012; Lampe 2015). Zaslugek so si ljudje, ki so živeli ob gradbiščih, dobro zapomnili, zato preseneča, da so Nemci ob pregledu zasežene dokumentacije prišli do zaključka, da so se dela opravljala za nizka plačila, ob prisilni pomoči civilnih oblasti in ob prostovoljni pomoči ljudstva (Denkschrift 1942).

Pri gradnji je bil potreben raznovrstni material. Jeklene dele sta dobavljali predvsem železarni z Jesenic in iz Zenice (Habrnal 2005). Za dobavo gradbenega materiala in druga dela so poveljstva objavljala javne licitacije v Trgovskem listu, na katere

128. Armatura malega tipskega objekta nekje na Hrvaškem.
V ospredju strelna lina P1 za mitraljez (FORTEPAN / Lissák Tivadar).

me je opozoril Aleš Žlebnik. Za Vrhniko so zanimive predvsem ponudbe Štaba za utrjevanje iz Ljubljane, ki je avgusta 1939 sprejemal ponudbe za izdelavo voda visoke napetosti na Vrhniki in za dobavo pripadajočega električnega materiala (Trgovski list 1939, 18. avgust), septembra so iskali izvajalca za popravilo in razširitev centralne delavnice na Vrhniki (Trgovski list 1939, 20. september); Dravska divizijska oblast je oktobra in novembra istega leta sprejemala ponudbe za postavitev vojnih objektov na Vrhniki (Trgovski list 1939, 11. oktober; Trgovski list 1939, 8. november). Licitacije je objavljalo tudi poveljstvo 1. utrjenega odseka neposredno. Tako so aprila in maja 1939 sprejemali ponudbe za dobavo smrekovega, borovega in jelovega gradbenega lesa (Trgovski list 1939, 21. april; Trgovski list 1939, 15. maj; Trgovski list 1939, 26. maj) in betonskih cevi (Trgovski list 1939, 26. april). Najzanimivejša je morda licitacija iz aprila 1940 – za dobavo in instalacijo elektrike v tem odseku (Trgovski list 1940, 26. april).

Ponekod so za potrebe gradnje napeljali elektriko. Na Zaplani jo je zagotavljal vojaški transformator. Poleg osnovnega namena je bila napeljana še do domačij, kjer so bili nastanjeni častniki, in do cerkve sv. Urha (Lampe 2015).

Življenje na utrjenem območju pa je imelo tudi negativne posledice. Gibanje v bližini gradbišč je bilo zelo omejeno. Bila so zastražena, poleg tega pa so veljale še posebne omejitve glede bivanja, gradnje, sečnje in pogozdovanja in drugih dejavnosti (Uredba ... 1939, 6. december; Lampe 2015). Spodnja Zaplana je bila zaradi lege ob robu Logaškega polja in v križišču cest Ljubljana-Trst in Vrhnika-Poljanska dolina zelo dobro utrjena. Starejši domačini so se še dobro spominjali razdejanja ob soškem bojišču. Zavedali so se, kaj pomeni živeti na

129. Maskirano mitralješko gnezdo na Hrvaškem. Na tabli ob bunkerju piše "Prolaz strogo zabranjen" (FORTEPAN / Lissák Tivadar).

glavni obrambni črti kraljevine. Gospodar domačije Pri Cotku z Marinčevega Griča je ob priliki enega od častnikov vprašal, kam bodo šli pa oni, če bo vojna. Odgovor je bil, da v bunkerje, ker da bodo "itak" ostali prazni (Novak 2015). Če je bila za domačine na Zaplani predvidena evakuacija, ni znano.

Protipehotno oviro iz bodeče žice, ki se je neprekinjeno vlekla od Ratitovca vse do Kamenjaka, so ponekod varovale mine. Žrtve so terjale že med samo gradnjo, ko je na eno stopil podčastnik, ki je pri Urhovich hodil po mleko (Urh 2012). Mine so bile tudi na območju današnje Industrijske cone Zapolje pri Logatcu, kjer so nedvomno stali bunkerji, ki so zapirali južno stran ceste Ljubljana-Trst in železnico ob njej. Med gradnjo cone leta 2001 je na eno od min zapeljal delovni stroj (Grošelj 2012).

Prišleki so se z domačini srečevali tudi ob plesih pri cerkvi na Zaplani. Na enem od plesov je prišlo do tako hudega spora med domačimi fanti in častniki, da je eden od slednjih obležal mrtev, nekaj domačih fantov pa je noč prespalo v zaporu (Lampe 2015).

Komaj pa se je gradnja dobro začela, je bila leta 1938 že ustavljena. Za več mesecev so

na Zaplani delavci odložili orodje in čakali – linija je bila izdana, so bili prepričani domačini! Enako vedo povedati ljudje na drugih sektorjih utrjene črte. Da je italijanska obveščevalna služba v roke dobila načrte Rupnikove linije, ni presenečenje. Tako obsežen gradbeni projekt bi težko ostal prikrit v etnično tako raznoliki državi, kot je bila Kraljevina Jugoslavija – še Nemci so ob napadu na Francijo imeli načrte Maginotove linije. Položaje bunkerjev naj bi zaradi izdaje malo priredili. Zanimivo je, da je do izdaje inčasne zaustavitve gradnje prišlo v času, ko so del delavcev z zahodne fronte premestili na gradbišča na severni meji, a gre verjetno le za naključje (Petrič 2009; Lampe 2015).

Pomanjkanje finančnih sredstev, gradbenega materiala in tudi slaba razvitost domače jeklarske industrije, da zagotovi primerne jeklene elemente, je graditelje postopoma prisilila v iskanje zasilnih rešitev. Veliko število različnih tipov in različic bunkerjev (samo na Zaplani jih je čez ducat, nekateri so unikatni v slovenskem in jugoslovanskem prostoru!) in predvsem železobetonske kupole so jugoslovanska posebnost, ki je v drugih državah ne bomo našli.

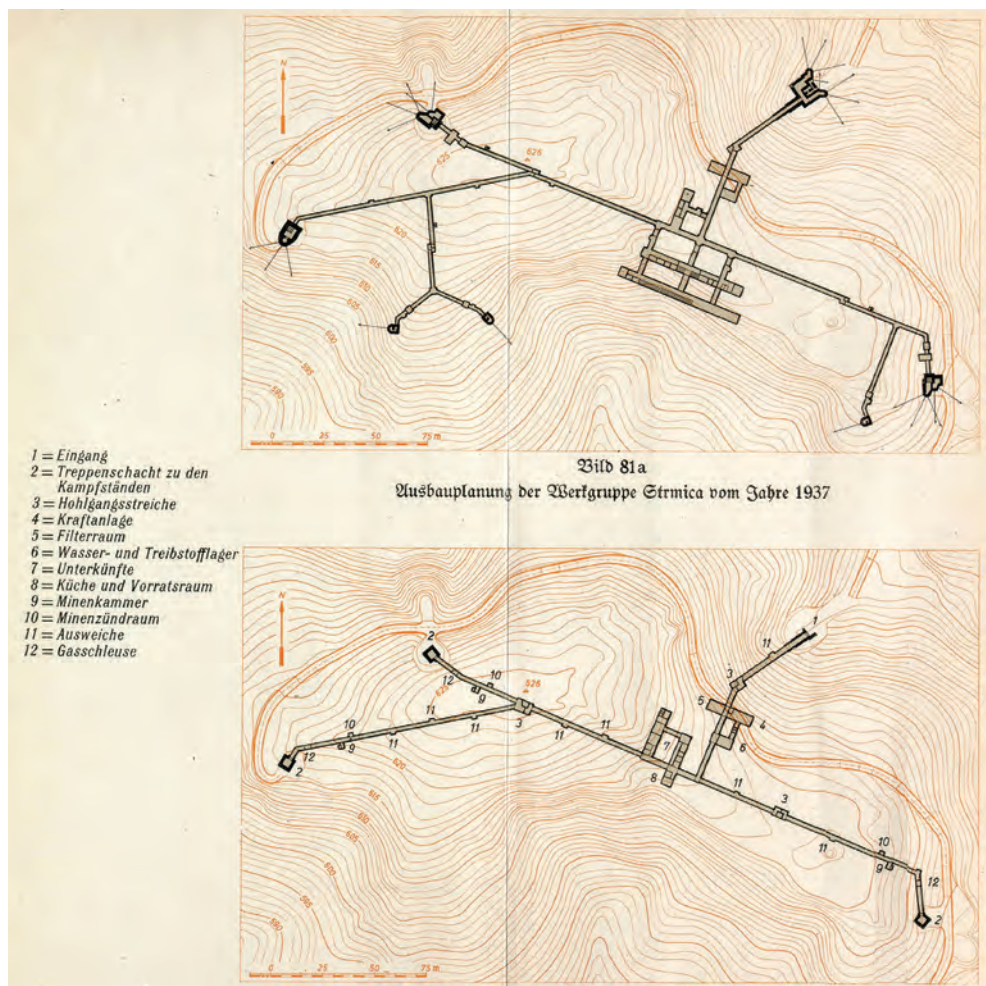
OBJEKTI RUPNIKOVE LINIJE

Objekte Rupnikove linije se po Habrnalu, na podlagi arhivskih dokumentov, deli v tri širše kategorije (Habrnal in drugi 2005):

- 1 **Težki objekti in bojni bloki podzemnih utrdb**² so velike večnadstropne zgradbe. Obramba italijanske meje naj bi slonela na velikih podzemnih utrdbah po češkem in francoskem vzoru, med katerimi bi stali težki objekti in tako tvorili črto (od tod Rupnikova *linija*). V Jugoslaviji so pričeli z gradnjo šestih podzemnih utrdb. Utrdbe Hlavče njive, Hrastov grič in Goli vrh³ so gradili v tretjem sektor-

ju; utrdbe Sveti Trije Kralji, Gradišče in Strmica pa v prvem (Denkschrift 1942; Habrnal in drugi 2005).

- **Podzemne utrdbe** naj bi imele oboroženi vhodni objekt in več bojnih blokov – oboroženih bunkerjev, povezanih s podzemnimi hodniki. Močno utrjeni vrhovi naj bi nasprotniku onemogočili osvojitve teh strateških položajev, s katerih so branilci imeli izvrsten pregled nad bojiščem. Po načrtu utrjevalnih del iz leta 1940 naj bi bilo v prvem sektorju zgrajenih 10, v tretjem sektorju pa 18 bojnih blokov (Habrnal in drugi 2005). Uspelo jim je zgraditi tri (vse v sektorju 3), noben pa ni povsem dokončan. Na Strmici podzemni rovi niso bili niti betonirani, v danes nedostopnem podzemlju pa naj bi še vedno bilo raznovrstno orodje, ki so ga delavci uporabljali pri vrtanju rogov (Lampe 2015).
- **Težki objekti** so bili grajeni v dveh etažah (bojna in podzemna za nastanitev posadke). Glede na oborožitev se delijo na pehotne (oborožene z mitraljezi) in artilerijske (oborožene s topovi). Teh naj bi po načrtih iz leta 1940, ko so bila dela že okrnjena, zgradili 10 v prvem in 11 v tretjem sektorju. Danes vemo za dva pehotna in en artilerijski objekt v Poljanski dolini (sektor 3) in za kar šest pehotnih objektov na in v bližini Zaplane⁴. S pomočjo pripovedi starejših domačinov in z raziskovanjem na terenu smo odkrili še tri jaške, nad katerimi so verjetno nameravali postaviti težke objekte.
- **Opazovalnice** za vodenje artilerijskega ognja po odpornosti spadajo med težke objekte. Gradnja je bila načrtovana v sektorjih 1, 2 in 3 (Habrnal 2015). Na terenu smo jih našli le v prvem sektorju:
 - Na grebenu nad cesto proti Gornji Zaplani, kjer je bila neprekinjena opazo-

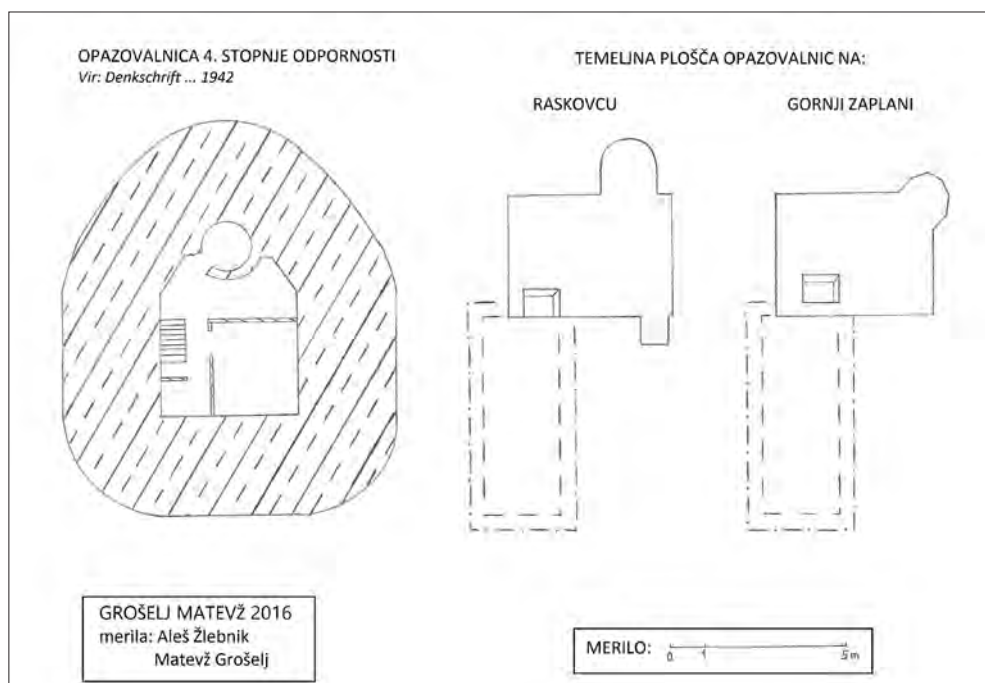

130. Podzemna utrdba Strmica. Zgoraj prvotni načrt iz leta 1937, spodaj močno okrnjena različica iz leta 1940 (Denkschrift 1942).

valna služba vzpostavljena že leta 1936. Po telefonskem kablu so bili povezani z delavskim naseljem in s štabom gradbenega odseka na Vrhniki. Opazovalcem je zavetje sprva nudilo preprosto šotorsko krilo. Leta 1937 so na grebenu zgradili puškomitralješko gnezdo, ki bi ob dokončanju namenske opazovalnice prevzelo vlogo varovanja. Opazovalnico so pričeli graditi leta 1940, do konca gradnje pa jim je uspelo zgraditi temeljno

ploščo in podzemno sobo, ki je dostopna po 6 metrov globokem jašku (Lampe 2015).

- Na Raskovcu je opazovalnica v podobnem stanju. Podzemlje je enako kot na Zaplani, temeljna plošča pa ima rahlo drugačen tloris.
- Tretja opazovalnica je bila načrtovana kot del utrdbe na Strmici in bi imela kar 275 cm debele stene (Denkschrift 1942).

131. Primerjalni tloris opazovalnic na Strmici, Raskovcu in Gornji Zaplani (Matevž Grošelj 2016).

Da bi zmanjšali stroške in pospešili gradnjo, so Jugoslovani težke objekte postopoma prenehali graditi. Sprva so jih zamenjali z novo konstrukcijo, ki je obdržala ognjeno moč težkih objektov ob odpornosti lahkih objektov. Gre torej za **"vmesni" objekt**. Pri imenovanju tega bunkerja niti prvotni načrtovalci niso povsem dosledni. Pojavljata se izraza "mali težki objekt" in "velik vmesni objekt". Znanih je deset primerov: šest so jih zgradili na polju od Begunj na Gorenjskem proti Radovljici v odseku 4, dva v odseku 3 in dva na Zaplani v odseku 1. Strelne line so imeli vzdane le tisti na Gorenjskem (Juvanec in Žlebnik 2015).

2 Lahki objekti bi bili po češkoslovaškem vzoru grajeni na manj ogroženih mestih med težjimi objekti. V Jugoslaviji so težke objekte gradili le v prvem in tretjem sektorju, zato so drugod lahki objekti pravzaprav hrbtenica obrambe.

Jugoslavija je v tej kategoriji gradila t. i. *mali tipski objekt*. Razvit je bil na podlagi študije češkoslovaškega lahkega objekta model 37, ki so mu bili vneseni določeni popravki (Habrnal in drugi 2005). Po nemških virih obstaja 18 različic, žal pa o njih ni točnejših podatkov.

3 Okrepljena poljska fortifikacija, kamor spadajo manjša (armirano) betonska gnezda z zidovi, debelimi med 20 in 50 centimetrov, so kategorija manjših bunkerjev.

Najdemo jih predvsem na predstražnih in zalednih položajih, poleti 1940 pa so jih postavljali tudi namesto nedograjenih težjih utrd, da bi zagotovili vsaj najmanjšo bojno sposobnost. Tudi na Vrhniškem so to daleč najbolj zastopani bunkerji.

132. Vkopani mali tipski objekt na Golem vrhu
(Denkschrift 1942).

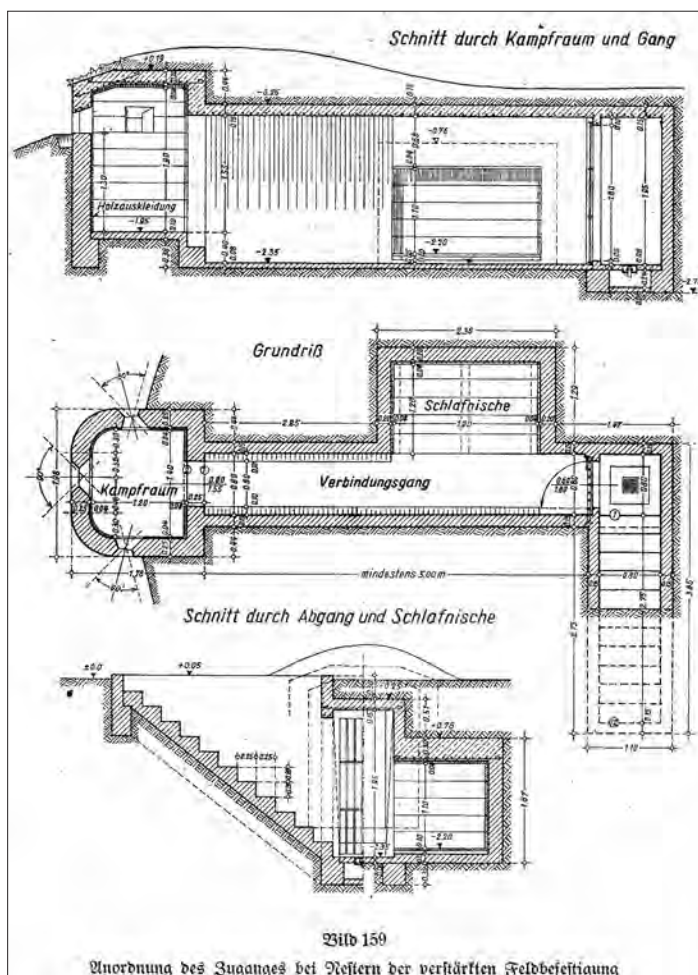
133. Primerno maskirani mali tipski objekt nekje ob italijanski meji
(Denkschrift 1942).

134. Mali tipski objekt na Zaplani. Nasut bi moral biti do višine
hidroizolacijskega premaza (Matevž Grošelj 2014).

135. Edino nepoškodovano puškomitralješko gnezdo pri Jezercu na Zaplani (Matevž Grošelj 2013).

136. Puškomitralješko gnezdo z dostopnim hodnikom in nišo za počitek posadke (Denkschrift 1942).

RUPNIKOVA LINIJA KOT SISTEM

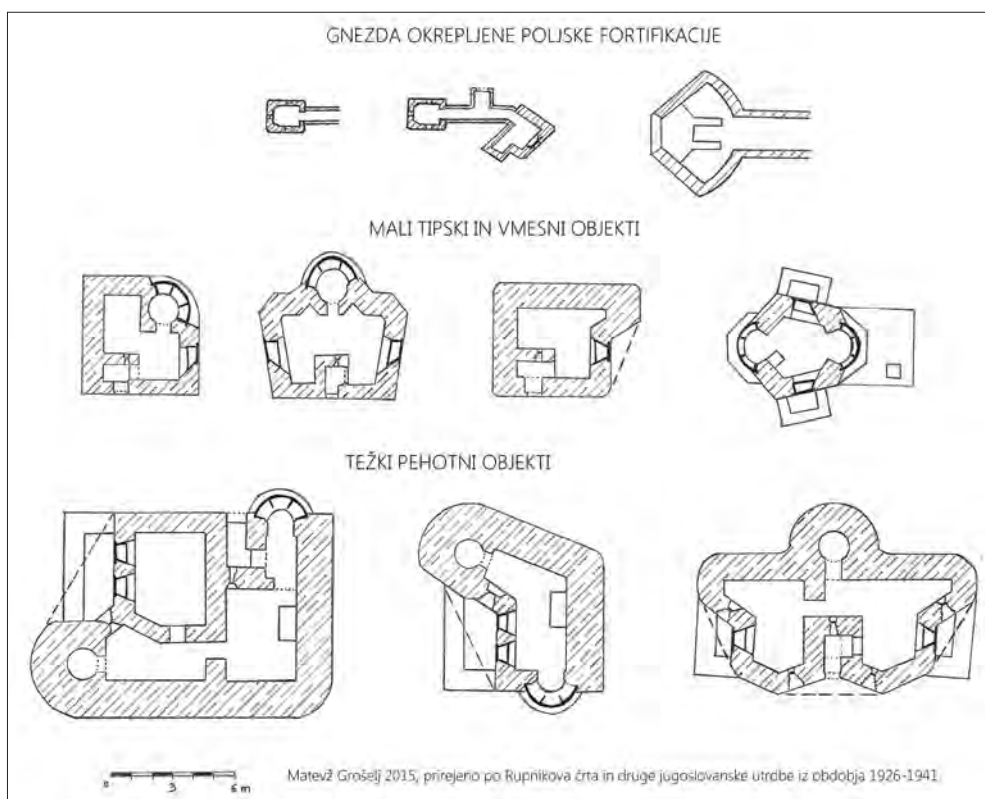
Vsak tip bunkerja ima svoje značilnosti in svoj namen. Grajeni v skupinah tvorijo **sistem**. Taktične rešitve Rupnikove linije izhajajo iz osnovnih taktičnih značilnosti vojske v obrambi. Obramba se vrši v globino in v več zaporednih pasovih. Nasprotnik se mora za naskok vsakega obrambnega pasu pripraviti posebej. To naj bi mu vzelo dovolj časa, da bi branilci na ogroženo mesto lahko pripeljali rezerve in z njimi izvedli protinapad na izgubljene položaje. Tako so bojevali tudi bitke v 1. svetovni vojni.

Po definiciji iz Uredbe z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih je *utrdba* vojaška nepremična naprava, namenjena za

delovanje z orožjem in za zaklon. Utrdba je lahko izdelana skupaj (zase) ali v skupinah po dva ali več ločenih delov. Večje število utrdb na širši fronti je *utrjeni pas*, več utrjenih pasov je *utrjeni prostor* (Uredba ... 1939, 6. december).

Po dolžini se torej (utrjena) fronta (Rupnikova linija) deli na odseke, pododseke in utrjene prostore. V idealnem primeru naj bi fortifikacija obsegala tri pasove: predstražni, glavni obrambni in zaledni pas. Vsak pas pa bi sestavljala ena ali več zaporednih linijskih položajev (črt).

Predstražni pas sestavlja en ali več črt manjših bunkerjev. Naloga posadk v tem delu obrambe je zaustavitev prvega sunka

137. Tlorisna primerjava velikosti različnih tipov bunkerjev na območju Vrhnik in Logatca (Matevž Grošelj 2015).

napada, s čimer bi omogočili mobilizacijo posadk težjih utrdb glavnega obrambnega prostora. Posadke bi te bunkerje postopoma zapustile, zato gradnja večjih utrdb ni bila smiselna.

Težje utrdbe *glavnega obrambnega pasu* so nosilci obrambe, zato naj bi jih posadke ne zapuščale. Če bi nasprotnik vztrajal v napadu, bi prišlo do pozicijske vojne, kjer pa bi branilci v še tako skromno opremljenih utrdbah živeli lažje od zasilno vkopanih napadalcev. Kjer bi se napadalcem med ofenzivo vseeno uspelo prebiti čez mrežo utrdb glavnega položaja, bi jih zaustavili v *zalednem pasu* in jih s protinapadi jurišnih enot prisilili k umiku (Habrnal in drugi 2005).

Če utrjevanje v Poljanski dolini velja za šolski primer, pa je bilo utrjevanje na Zaplani rešeno precej drugače. Meja je bila od Ljubljane oddaljena približno 40 kilometrov,

do nje pa sta tekli glavna cesta Ljubljana-Trst in železnica. Zaradi razvitosti komunikacij je prostor zelo primeren za motorizirane enote na tovornjakih in motorjih ter oklepne enote. Bunkerje so Jugoslovani gradili tik ob meji pri Kalcah. V več pasovih so jih nizali vse do Zaplane in Raskovca v globino približno osmih kilometrov (Habrnal in drugi 2005). Na Zaplani se prepletajo bunkerji iz vseh treh kategorij v približno ducat izvedenkah. Težje utrdbe v obliki polmeseca zapirajo dostop do Vrhlike iz smeri Logatca in Rovt. Raskovec je pravo nasprotje. Z izjemo nedokončane opazovalnice je na Raskovcu le pas puškomitraljeških gnezd – najmanjših bunkerjev Rupnikove linije iz kategorije okrepljene poljske fortifikacije.

Zaledni prostor bi na podlagi finančnega načrta iz 1938 (Habrnal in drugi 2005) stal na relaciji Pasja ravan-Ljubljana, kjer pa ni bilo dosti narejenega.

138. Primerjava dela t. i. lahke črte pri Jezercu in na Raskovcu (Matevž Grošelj 2016).

NAPAD NA JUGOSLAVIJO IN PADEC RUPNIKOVE LINIJE

Čeprav se je napad na Jugoslavijo pričel že 6. aprila 1941, se italijanska vojska ni vključila v večje boje do 11. aprila, ko se je jugoslovanska vojska na zahodni meji že umaknila. Bunkerji na tem območju niso bili neposredno udeleženi v spopadih, so pa na Zaplani bili tarča italijanskega obstreljevanja. Protibaterijski ogenj so izvajale jugoslovanske baterije, ki so bile razporejene za utrjeno črto na Strmici, Miznem dolu in Raskovcu. Italijanske granate bunkerjev niso zadele, nekaj pa jih je padlo med hiše, kjer so med domačini povzročile pravi preplah (Urh 2012; Lampe 2015).

Ob razpadu jugoslovanske četrte armade, ki je branila mejo z Madžarsko, s tem pa tudi hrbet sedmi armadi ob italijanski meji, je slednja požgala barake v taborih in pričela z umikom proti notranjosti države. Tudi ta armada je med umikom razpadla (Žabkar 2010; Lampe 2015; Suhadolnik 2015).

Italijanska vojska je po umiku branilcev neovirano prodirala preko Vrhnike do Ljubljane. Kljub temu da jugoslovanske vojske na mejah ni bilo več, naj bi italijanski vojaki ob prihodu na Zaplano brezglavo streljali na vse strani. Čeprav so ozemlje zasedli brez boja, saj jugoslovanske vojske že dolgo ni bilo več blizu, naj bi se hvalili z zasedbo "trdnjave Vrhnika", četudi je bilo "razdejaje" na Vrhniki omejeno na nekaj zažganih kop sena in odprto streho nedokončane vojašnice na Stari Vrhniki (Auersperger 2007; Urh 2012; Suhadolnik 2015).

Z italijansko zasedbo Vrhnike je padla tudi utrjena črta. Bunkerji, ki bi po navodilu Ministrstva za vojsko in mornarico morali biti (vsaj zasilno) pripravljeni za boj z nasprotnikom, so bili nedokončani. Razen intendantске opreme je v bunkerjih manjkala

zahtevnejša oprema, kot so periskopi, generatorji in lafete za mitraljeze s tesnilnimi krogli. Pravzaprav so bile le redke utrdbe dejansko oborožene in še tiste z zastarelo oborožitvijo iz vojaških skladišč. Kakor se spominjajo domačini, je imel puško le vsak deseti vojak, kar ni daleč od resnice. Vojska je imela namreč sodobnih pušk za 60 % vseh pripadnikov, kjer so prednost pri oborožitvi imele enote redne vojske. Posadkovne enote, ki naj bi bunkerje branile, so bile sestavljene iz rezervistov (Habrnal 2005; Žabkar 2010; Urh 2012; Lampe 2015).

Od poletja 1941 je italijanska vojska rušila jugoslovanske bunkerje na svojem okupacijskem območju. Sistem rušenja ni znan in poraja vprašanja. Nekateri deli utrjene črte, npr. Marinčev Grič in bunkerji ob Rovtarski cesti na Zaplani, so popolnoma opustošeni, drugod, npr. na Raskovcu, pa so betonska gnezda nedotaknjena. Italijane je volja po rušenju minevala z vsakim odhodom v gozd, po začetku oboroženega odpora na Slovenskem pa so z rušenjem bunkerjev povsem prenehali (Lampe 2015).

V kratkem obdobju po odhodu enot jugoslovanske vojske in pred prihodom italijanske so domačini iz bunkerjev in skladišč po Vrhniki pobirali, kar se je pobrati dalo – od živeža, odej in oblačil do gradbenega materiala in celo cevi vodovoda. Italijanska vojska je vojaško lastnino na zasedenem ozemlju smatrala za svojo. Italijanski vojaki so zato hodili po Vrhniki in okoliških vaseh ter zasegali pobrane dobrine (Auersperger 2007; Urh 2012; Lampe 2015; Suhadolnik 2015).

Obdobje po vojni

V bližini današnjega Zbirnega centra Ostri vrh sta stala dva težka pehotna objekta. Tam so v prvih letih po vojni vojaki jugoslovanske armade skladiščili in uničevali presežke streliva, granat in drugih eksplo-

139. Ruševine težkega objekta pri Jezercu. Desno ob steni se vidi polkrožni prostor, kjer bi bil oklepni zvon za opazovanje okolice (Matevž Grošelj, 2015).

140. Porušeni vhod v razstreljeno puškomitralješko gnezdo pri Jezercu (Matevž Grošelj 2013).

141. Razstreljeno mitralješko gnezdo pri Jezercu
(Matevž Grošelj 2013).

142. Ruševine malega tipskega objekta na Marinčevem Griču
(Matevž Grošelj 2014).

zivnih sredstev, ki so ostali po koncu vojne. Pri pobiranju granat so morali sodelovati tudi domačini.

Marija Urh je povedala, da so bile eksplozije ob uničevanju granat tako silovite, da so jim na oknih popokala stekla. Vojaki, ki so uničevali granate, so zadnje kose pospravili v težki objekt. Le-ta jim je služil za namestitev. Eksplozija je bunker povsem uničila, kosi pa so leteli celo do Rovtarske ceste, kakšnih 400 metrov daleč (Urh 2012; Lampe 2015).

Bunkerje so po koncu vojne razkopavali tudi zbiralci odpadnega železa. Pri poškodovanih bunkerjih so rezali razgaljeno armaturo, pri tistih, ki se jih ta ali ona armada ni dotaknila, pa so pobirali dragocene jeklena strelne line, težke med tisoč in tisoč petsto kilogrami (Lampe 2015).

ZAKLJUČEK

Zaradi dolgih let načrtovanj in priprav so jugoslovanske meje začeli utrjevati prepozno. Ko se je gradnja t. i. Rupnikove linije na italijanski meji šele dobro začela, so spremenjena razmerja v mednarodnih odnosih Jugoslavijo že prisilila v spremembo načrtov. Aprila 1941 je bila zahodna fronta, v načrtih biser jugoslovanske obrambe, zasilno zakrpana in komajda sposobna za boj. Z izjemo manjših gnezd, povsem dokončanih utrdb še ni bilo. Manjkala je zahtevna oprema, ki je jugoslovanska industrija ni bila sposobna zagotoviti. Kljub temu je bila to daleč najboljše utrjena jugoslovanska meja. Ko so se silam osi pridružile Madžarska, Bolgarija in Romunija, je bilo utrjevanje slovenskega ozemlja brezpredmetno in v nasprotju z vojnim načrtom, ki je predvideval postopen umik jugoslovanskih sil do

143. Kos težkega objekta, ki ga je razstrelila Jugoslovanska armada. Ob njem za merilo stoji pollitrski plastenka (Matevž Grošelj 2013).

Soluna. Tam naj bi se, po vzoru 1. svetovne vojne, ob pomoči zaveznikov odprla nova solunska fronta in priložnost, da jugoslovanska vojska postopoma ponovno prodre v svojo deželo (Markovič 2008). To so pričakovali tudi Nemci, zato so z oklepniimi divizijami prodrli iz Romunije in Bolgarije proti Skopju in Nišu, zaobšli utrdbe, ki jih je Jugoslavija gradila s tako vnemo, in obkolili celotno jugoslovansko vojsko.

Jugoslavijo je pestil notranji razkroj, ki je močno omajal bojno vnemo nesrbskih pripadnikov v vojski. Četudi bi se jugoslovanskim enotam uspelo umakniti v Grčijo, jim tam leta 1941 ne bi mogli pomagati ne poražena Francija, niti Velika Britanija.

Kljub temu pa smo do vojske Kraljevine Jugoslavije pogosto preveč kritični. Jugoslovanski vojaški vrh je pred vojno spremljal oboroževanje potencialnih nasprotnic in skrbno preučeval nemške uspehe v Evropi. Kjer so lahko, so ustrezno ukrepali – poleg obmejnih utrdb so pričeli še z gradnjo utrjenih črt v notranjosti države, s čimer so nameravali zaustaviti globoke prodore oklepnih enot. Zelo aktualno je bilo tudi vprašanje, če so utrdbe sploh smiselne in če ne bi denarja raje investirali v modernizacijo vojske. Pomembno pa se je zavedati, da po začetku vojne v Evropi nakup moderne orožja in pridobivanje kreditov v tujini ni bilo več enostavno (Habrnal in drugi 2005; Žabkar 2010).

Če bi želeli biti pogumni, bi lahko trdili, da je Rupnikova črta italijansko vojsko odvrčala od napada, dokler so bile v utrdbah posadke. S tem je svoj namen pravzaprav izpolnila bolje, kot je to storila Maginotova linija v Franciji. Res pa je tudi, da od napada ni odvrnila nemške vojske. Kot je že bilo zapisano, je gradnja Rupnikove linije obmejnim krajem prinesla razcvet in razvoj. Vaške hiše so dobile elektriko, zgra-

jena je bila razvejana mreža novih cest. Zaposlitve pri gradbenih podjetjih in druge storitve pa so ljudem dale priložnost za izhod iz finančne krize. Tudi klavrní konec utrdb ima svojo prednost – kraji ob meji so se izognili dolgotrajni pozicijski vojni in opustošenju.

OPOMBE

1. *Četniška komanda* je bili ustanovljena aprila 1940. Zaradi nasprotovanja Vlatka Mačka in Nemcev so bile enote julija 1940 preimenovane v „jurišne“ in nato 1. aprila 1941, tik pred vojno, ponovno v „četniške“.
2. Srbski naziv za podzemne utrdbe je „oslonac“, ki v slovenščini nima neposrednega prevoda. Miloš Habrnal zanje uporablja izraz „odporna točka“, sam pa sem bolj naklonjen izrazu podzemna utrdba.
3. Utrdba Goli vrh je danes muzej in je dostopna za obiskovalce.
4. To je dober primer pomembnosti lokalnih raziskovalcev za raziskovanje Rupnikove linije. Ob pomanjkljivih dokumentih si lahko le s terenskimi raziskovanjem ustvarimo približno sliko utrjevanja pri nas.

VIRI IN LITERATURA

Objavljeni viri:

1. *Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy. Signed at London, April 26, 1915.* 1920. London: His Majesty's stationery office. Dostopno prek: <https://ia700401.us.archive.org/9/items/agreementbetween00franrich/agreementbetween00franrich.pdf> (5. december 2015).
2. *Aprilski rat 1941, zbornik dokumenata.* Knjiga 2, 1987. Beograd: Vojnoistorijski institut.
3. Alenka Auersperger. 2007. Vojna leta in zavezniški padalci na vrhniškem območju. *Vrhniški razgledi* 8: 88–115. Vrhnika: Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja za kulturo, šport in turizem, Vrhnika.
4. Dušan Babac. 2006. *Specijalne jedinice Jugoslovanske vojske u Aprilskom ratu.* Beograd: Evoluta.
5. H. James Burgwyn. 2009. *Imperij na Jadranu.* Mengeš: Ciceron.
6. Bojan Grošelj. 2012. Rupnikova linija – Zaplana. *Revija Obramba* 5/2012: 28–33. Radomlje: Defensor.

7. Miloš Habrnal, Ladislav Čermak, Oldrich Gregar, Zvezdan Marković in Aleš Zelenko. 2005. *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbe iz obdobja 1926–1941*. Dvůr Králové nad Labem: FORTprint.
8. Gvido Komar. 2011. 90-letnica osvoboditve Logatca. *Logaške novice* 42 (3): 8–9. Logatec: Občina Logatec.
9. Janez Kos. 2004. Iz kronike ljudske šole na Vrhniki 1900–1920. *Vrhnikiški razgledi* 5. 45–61. Vrhnika: Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja za kulturo, šport in turizem, Vrhnika.
10. Zvezdan Marković. 2008. Vojni načrti vojske Kraljevine Jugoslavije v drugi polovici 30. let 20. stoletja. *Vojaška zgodovina* 9 (1): 6–23. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske.
11. Oberkommando des Heeres. 1942. *Denkschrift: über die jugoslawische Landesbefestigung*. Berlin: Oberkommando des Heeres.
12. Olga Pivk. 2008. Konec 1. svetovne vojne in kako so Italijani zasedli Vrhniko. *Vrhnikiški razgledi* 9: 28–34. Vrhnika: Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja za kulturo, šport in turizem, Vrhnika.
13. Karol Rustja. 2003. Vrhnika lokalna železnica. *Vrhnikiški razgledi* 4: 76–96. Vrhnika: Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja za kulturo, šport in turizem, Vrhnika.
14. Marko Simič. 1996. *Po sledih soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
15. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 47 (21. april), str. 5. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VMXVDNXX> (28. november 2015).
16. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 49 (26. april), str. 4. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-QDIUV4FK> (28. november 2015).
17. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 56 (15. maj), str. 3. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-S5QWPEGD> (28. november 2015).
18. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 61 (26. maj), str. 5. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-WLIHAD7> (28. november 2015).
19. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 92 (18. avgust), str. 4. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-77LP1HMX> (28. november 2015).
20. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 105 (20. september), str. 4. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-OE1KSBSM> (28. november 2015).
21. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 114 (11. oktober), str. 3. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VNF7MWMD> (28. november 2015).
22. *Trgovski list*. 1939. Dobave - licitacije, 125 (8. november), str. 4. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-VZHTNEQP> (28. november 2015).
23. *Trgovski list*. 1940. Dobave - licitacije, 48 (26. april), str. 4. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-W8HUIUOS> (28. november 2015).
24. Uredba z zakonsko močjo o utrdbah in utrjenih prostorih. 1939. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine* 10 (97): 1–5.
25. Andrej Zlobec. 1981. *Za blagor očetnjave*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
26. Anton Žabkar. 2010. Obramba Slovenije v Kraljevini SHS / Jugoslaviji; doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941). *Vojaška zgodovina* 11 (1): 57–127. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske.

Neobjavljeni viri:

1. Miloš Habrnal. 2015. Dopisovanje z avtorjem.
2. Maj Juvanec in Aleš Žlebnik. 2015. *Rupnikova linija - identificiranje objektov: Identificiranje in kartiranje utrđenih objektov grajenih za zaščito rapalske meje pred drugo svetovno vojno (Rupnikova linija) na območju Radovljice*.
3. France Lampe. 2015. Intervju z avtorjem.
4. Olepševalno društvo Vrhnika. 1940. *Tajniško poročilo za leto 1939–1940*. Hrani Turistično društvo Blagajana Vrhnika.
5. Ciril Petrič. 2009. *Iz mojih spominov*. Hrani Muzejsko društvo Vrhnika.
6. Jože Suhadolnik. 2015. Intervju z Mirjam Suhadolnik.
7. Stanislav Novak. 2015. Intervju z avtorjem.
8. Marija Urh. 2012. Intervju z Bojanom Grošljem.

Viri slik in fotografij:

1. Avtorjeva zbirka.
2. Oberkommando des Heeres. 1942. *Denkschrift: über die jugoslawische Landesbefestigung*. Berlin: Oberkommando des Heeres.
3. FORTEPAN spletni arhiv. Dostopno prek: <http://fortepan.hu> (17. januar 2016).